

http://dx.doi.org/10.12775/SiMDzKTiR_T2.2018.008

Marta Czyżak

Sekcja Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu

**Interdyscyplinarne prace badawcze
nad Katalogiem
rękopisów średniowiecznych
Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu**

Kolekcja średniowiecznych rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu liczy siedemdziesiąt dwa kodeksy i dwa pergaminowe arkusze *Kroniki ziemi pruskiej (Di Kronike von Pruzinlant)* Mikołaja von Jeroschin, tworzące do 2002 roku oprawę rękopisu, zawierającego XVI-wieczne recesy sejmów Prus Książęcych w Królewcu¹. Siedemdziesiąt z nich pochodzi z tzw. zbiorów zabezpieczonych (przede wszystkim księgozbiory dawnych bibliotek niemieckich Prus Wschodnich i Pomorza Zachodniego, zabezpieczone w okresie powojennym przez polskie władze terenowe): sześćdziesiąt sześć z dawnej Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu, trzy z biblioteki Gimnazjum Petera Gröninga w Stargardzie, jeden z biblioteki Państwowego Gimnazjum Męskiego w Chojnicach, jeden – wspomniane recesy sejmowe opracowane we fragment kroniki Mikołaja von Jeroschin – z biblioteki kościoła w Galinach (Gallingen) koło Bartoszyca². Wszystkie zostały przywiezione do powstającej toruńskiej biblioteki uniwersyteckiej w 1946 roku. Dwa ostatnie rękopisy wpły-

---

¹ Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (dalej cyt.: BUMK), sygn. Rps 251a/IV. Por. Dokumentacja konserwatorska rękopisu „Landtags Abschiede vom Jahre 1580–1582. Königsberg”, Rps 251/IV, [kps], Toruń 2003 (Sekcja Rękopisów BUMK).

² Maria STRUTYŃSKA, *Struktura proveniencyjna zbioru starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu: przewodnik po zespołach: problemy badawcze i metodologiczne*, Toruń 1999; Andrzej MYCIO, *Struktura proveniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Folia Toruniensia”, 9–10, 2009–2010, s. 45–54; Łukasz ŻYWULSKI, *Stan badań na kolekcję starych druków pochodzących z biblioteki kości-*

nęły do biblioteki w późniejszym okresie: pierwszy pochodzi ze zbiorów hrabiego Czesława Lasockiego (1852–1891) z Krakowa, pozyskanych w końcu lat 40. XX wieku, drugi zakupiono w Antykwariacie „Dom Książki” w Bydgoszczy w 1968 roku³.

Najbardziej dramatyczna była wojenna historia rękopisów z Królewca. Jako najcenniejsza część zbiorów tamtejszej biblioteki, w pierwszych miesiącach 1944 roku – wobec zagrożenia angielskimi atakami bombowymi – zostały one rozmieszczone w kilku majątkach na terenie Prus Wschodnich, m.in. w Karwinach (Karwinden) i Słobitach (Schlobitten) koło Pasłęka⁴. Zabezpieczone przez Inspektorat Szkolny w Pasłęku, w lipcu 1946 roku – na podstawie zezwolenia Kuratorium Okręgu Mazurskiego – zostały przekazane Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu. Doktor Stefan Burhardt, ówczesny dyrektor Biblioteki (na tym stanowisku w latach 1945–1949), pisał w swoim sprawozdaniu: „W dniu 18 lipca 1946 roku przejąłem zbiory w Pasłęku pochodzące z zamku w Schlobitten, ewakuowane tam z Biblioteki Uniwersyteckiej w Królewcu. Ilość – 5 pełnych, 3 tonowych aut [...]. Treść – teologia – przeważnie protestancka, kilkadziesiąt woluminów rękopisów pergaminowych iluminowanych (w tym kilka tomów kronik i reguł Zakonu Krzyżackiego), kilkadziesiąt papierowych, 12 [!] srebrnych opraw ze słynnej „Silberne Bibliothek” (w tym 2 z wydartym całkowicie wnętrzem, puste oprawy) [...]. Superexlibrisy Fryderyka Wilhelma na olbrzymiej większości książek. Exlibrisy Bogusława Radziwiłła na kilkudziesięciu tomach”⁵.

Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu dziedziczyła zbiory tamtejszej Nowej Biblioteki (biblioteki zamkowej) założonej w 1529 roku przez księcia Albrechta Hohenzollerna oraz biblioteki Uniwersytetu w Królewcu –

ciola parafialnego w Galinach k. Bartoszyce, [w:] *Studia z dziejów książki i prasy*, red. Zdzisław KROPIDŁOWSKI, Dariusz SPYCHAŁA, Katarzyna WODNIAK, Bydgoszcz 2010, s. 159–175.

³ Inwentarz rękopisów BUMK, 1 (nr 1–2000); Depozyt hrabiego Lasockiego, Archiwum BUMK, sygn. 1/304, pozycja 93.

⁴ Manfred KOMOROWSKI, *Das Schicksal der Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, „Bibliothek Forschung und Praxis”, 4, 1980, nr 2, s. 144–145; Janusz JASIŃSKI, *Historia Królewca*, Olsztyn 1994, s. 258–264; Ralf G. PÄSLER, *Zum Handschriftenbestand – speziell dem mittelalterlichen deutschsprachigen – der ehem. SUB Königsberg*, [w:] *Kulturgeschichte Ostpreußens in der Frühen Neuzeit*, red. Klaus GARBNER, Manfred KOMOROWSKI, Mitwirkung Axel E. WALTER, („Frühe Neuzeit” 56), Tübingen 2001, s. 121–122.

⁵ Sprawozdania dr. Stefana Burhardta z podróży służbowych (lipiec 1946–lipiec 1947), Archiwum BUMK, sygn. 1/240, s. 7 (30 IX 1946). Sprawozdawca podał błędną liczbę srebrnych opraw: przyjęto ich faktycznie 14, zob.: Janusz TONDEL, *Srebrna Biblioteka księcia Albrechta Pruskiego i jego żony Anny Marii*, Warszawa 1994, s. 54–57. Zob. także Stefan BURHARDT, *Historia pierwszego pięciolecia Biblioteki UMK*, „Studia o Działalności i Zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika”, 3, 1987, s. 13–15, 20–21; Henryk BARANOWSKI, *Zbiory Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, ich rozwój i kierunki przyszłego kształtowania*, „Studia o Działalności i Zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika”, 5, 1990, s. 23–31.

Albertyny (zbiory połączono w 1827 r.). Zasób rękopisów biblioteki zamkowej pochodził przede wszystkim z księgozbiorów zsekularyzowanych w 1525 roku konwentów krzyżackich i klasztornych z terenu dawnego państwa zakonu krzyżackiego. Około trzysta dziesięć rękopisów przywieziono do Królewca w latach 1541–1543 z biblioteki krzyżackiej w Tapiawie (Tapiau), położonej na północ od Królewca, gdzie Zakon zgromadził kodeksy z terenów utraconych po drugim pokoju toruńskim w 1466 roku. Po sekularyzacji państwa zakonnego zwożono tu także księgozbiory dawnych bibliotek klasztornych (m.in. franciszkanów z Welawy)⁶.

Przywiezione w 1946 roku do Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu królewieckie cymelia oraz rękopisy z bibliotek gimnazjalnych w Stargardzie i w Chojnicach jeszcze w końcu lat 40. XX wieku zostały zinwentaryzowane, a w latach 50. opracowano użyteczny do dzisiaj (udostępniony online) katalog kartkowy. Podjęto wówczas także pierwsze próby opracowania katalogowego kolekcji, kontynuowane w latach 70. Jednak ze względu na obiektywne trudności (brak specjalistycznej literatury i zespołu badawczego) i obawę przed upublicznieniem kolekcji, zwłaszcza ewentualnymi próbami jej rewindykacji przez Związek Radziecki – prace te nie zostały zakończone wymiernym rezultatem w postaci drukowanego katalogu.

W latach 90. minionego stulecia średniowieczne zbiory zostały udostępnione badaczom niemieckim. W 1992 roku ukazał się pierwszy, niepełny jeszcze wykaz niemieckojęzycznych rękopisów z Królewca, znajdujących się w toruńskiej bibliotece, autorstwa Ralfa Platego, a w 2000 roku – katalog Ralfa Päslera, obejmujący 28 niemieckojęzycznych rękopisów z dawnej biblioteki w Królewcu, które znalazły się w Toruniu⁷. W 2005 roku prace badawcze nad kolekcją wznowili pracownicy Sekcji Rękopisów biblioteki. W 2009 roku dołączyli do nich historycy sztuki z toruńskiej uczelni: Monika Jakubek-Raczkowska i Arkadiusz Wagner, a w 2013 roku Mateusz Marszałkowski. Pierwszą wersję katalogu ukończono w styczniu 2015 roku, a w następnym roku opracowanie ukazało

---

⁶ Eckhard GRUNEWALD, *Das Register der Ordensbibliothek Tapiawie aus den Jahren 1541–1543. Eine Quelle zur Frühgeschichte der ehem. Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, „Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte” (dalej cyt.: „BuF”), 1, 1993, s. 55–91; Janusz TONDEL, *Biblioteka zamkowa (1529–1568) księcia Albrechta Pruskiego w Królewcu*, Toruń 1992, s. 85–88.

⁷ Ralf PLATE, *Zum Verbleib mittelalterlicher deutscher Handschriften der ehemaligen Königsberger Bibliotheken. Mit einem vorläufigen Verzeichnis der Handschriften in der Universitätsbibliothek Thorn*, „BuF”, 1, 1993, s. 93–109, zwł. s. 99–109: wykaz 25 rękopisów niemieckojęzycznych z nowymi sygnaturami opracowany na podstawie Inwentarza rękopisów BUMK (dotychczas znano jedynie 9 rękopisów niemieckojęzycznych z Królewca znajdujących się w Toruniu); Ralf G. PÄSLER, *Katalog der mittelalterlichen deutschsprachigen Handschriften der ehemaligen Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg. Nebst Beschreibung der mittelalterlichen deutsch-sprachigen Fragmente des ehemaligen Staatsarchivs Königsberg*, München 2000.

się drukiem⁸. Zawiera opisy siedemdziesięciu dwóch rękopisów średniowiecznych (od końca XI do końca XV w.), w tym ponad czterdzieści iluminowanych: 44 łacińskich, 26 niemieckojęzycznych, jednego w języku perskim i jednego w języku węgierskim. Schemat opisu poszczególnych rękopisów, ukształtowany na bazie „Wytycznych opracowania rękopisów w bibliotekach polskich” (1955), nawiązuje do modelu przyjętego przez autorów katalogu rękopisów średniowiecznych Biblioteki Jagiellońskiej (dotychczas ukazało się dziesięć tomów tego katalogu)⁹, wykorzystuje także rozwiązania stosowane przez badaczy wrocławskich¹⁰ i niemieckich¹¹.

Prace nad kolekcją – wyłączoną w okresie powojennym z naukowego obiegu i tym samym pozbawioną szczegółowych opracowań – przyniosły kilkanaście zaskakujących odkryć w zakresie: 1. tekstów zawartych w rękopisach; 2. zdobień i opraw rękopisów; 3. pochodzenia (proweniencji) kodeksów. W artykule przedstawię najważniejsze konstatacje – odkrycia w zakresie badań nad zdobieniami, oprawami i proveniencją rękopisów.

BADANIA NAD ZDOBIENIAMI KODEKSÓW (miniaturami, inicjałami, dekoracją filigranową), prowadzone przez dr hab. Monikę Jakubek-Raczkowską i Mateusza Marszałkowskiego, przyniosły uściślenie datowania i wskazanie kręgu artystycznego czy też warsztatu, w którym powstały rękopisy. Przykładowo analiza porównawcza zdobień – inicjałów filigranowych Statutów zakonu krzyżackiego dokonana przez Mateusza Marszałkowskiego¹², wykazała, że dekoracja rękopisu zakorzeniona jest w tradycji francuskiej, a cechy stylistyczne filigranu

⁸ *Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, oprac. Marta Czyżak, współpr. Monika JAKUBEK-RACZKOWSKA, Arkadiusz WAGNER, Toruń 2016 (dalej cyt. KATALOG 2016). Niniejszy artykuł powstał jeszcze przed wydaniem *Katalogu* drukiem.

⁹ *Catalogus codicum mancriptorum medii aevi Latinorum, qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*, I–X, Wratislaviae–Cracoviae 1980–2012.

¹⁰ *Catalogus manu scriptorum codicum medii aevi latinorum signa 180–260 comprehendens compositus a Constantino Cl. Jażdżewski*, Wratislaviae 1982; *Catalogus codicum medii aevi mancriptorum qui in Bibliotheca Universitatis Wratislaviensis asservantur signa 6055–6124 comprehendens*, („Codices Milichiani” 1), oprac. Stanisław KAŹDZIELSKI, Wojciech MROZOWICZ, przy współudziale Jana GROMADZKIEGO, Jana PRZYTUŁSKIEGO, Hanny STRZELECKIEJ-ASCHER, Wratislaviae 1998; *Catalogus codicum medii aevi mancriptorum qui in Bibliotheca Universitatis Wratislaviensis asservantur signa 6125–6181 comprehendens* („Codices Milichiani” 2), oprac. Stanisław KAŹDZIELSKI, Jan PRZYTUŁSKI, przy współud. Wojciecha MROZOWICZA, Hanny STRZELECKIEJ-ASCHER, Wratislaviae 2004.

¹¹ *Richtlinien Handschriftenkatalogisierung*, 5., erweiterte Auflage, Hg. Deutsche Forschungsgemeinschaft, Bonn–Bad Godesberg 1992 oraz drukowane katalogi i opisy elektroniczne umieszczone w bazie www.manuscripta-mediaevalia.de.

¹² BUMK, sygn. Rps 5/I, Autor wyróżnił łącznie 246 inicjałów filigranowych, w tym dwa – złoty na fol. 51r i błękitny na fol. 47v – o wysokości sześciu wersów i jeden (fol. 1r) o wysokości trzynastu wersów, rozpoczynających partie: niemiecką, łacińską (fragmenty z Ewangelii) i francuską Statutów.

można odnieść do form typowych dla 3. ćwierci XIII wieku (il. 1)¹³. Ze względu na zawarty w rękopisie przekład Statutów na literacki język francuski o nieznaczących wpływach dialektu południowej Lotaryngii lub północnego Franche Comté, jako zleceniodawcę kodeksu w literaturze wskazywano dotąd Karola z Trewiru, w latach 1291–1311 komtura Beauvoir w Szampanii, w latach 1295–1311 komtura krajowego Lotaryngii (z siedzibą w Trewirze), w latach 1311–1324 – wielkiego mistrza Zakonu¹⁴, który (jak przypuszczano) przywiózł egzemplarz Statutów do Prus i darował go konwentowi krzyżackiemu w Malborku. Wynik analizy filigranów kodeksu potwierdził przypuszczenia oparte na badaniach językoznawczych: pozwolił jednocześnie na ściślejsze powiązanie rękopisu z osobą wspomnianego wielkiego mistrza i (co za tym idzie) datowanie kodeksu na 1. ćwierć XIV wieku. Była to jedna z pierwszych na gruncie polskim, udana próba wykorzystania porównawczej analizy dekoracji filigranowej do datowania kodeksu i określenia kręgu artystycznego, w którym mógł powstać¹⁵.

Podobne wyniki: uściślenie datowania, wskazanie kręgu artystycznego, który ukształtował autorów zdobień, przyniosły także badania Moniki Jakubek-Raczkowskiej. Analiza dekoracji filigranowej grupy kodeksów pruskich z XIV wieku, przede wszystkim Biblii Lutera z Brunszwiku oraz dwóch kodeksów ze zbiorów toruńskich – Pasjonału i *Historia scholastica* Piotra Comestora¹⁶, doprowadziła do konstatacji o wspólnym rodowodzie warsztatowym (przynależności do „pruskiego kręgu warsztatowego”) trzech wspomnianych rękopisów (il. 2, 3)¹⁷. Powstały one najprawdopodobniej około 1320 roku, być może w tym samym skryptorium. Autorka badań ostrożnie wskazuje w tym kontekście na zamek w Dzierzgoniu, gdzie Luter z Brunszwiku, późniejszy wielki mistrz i pomysłodawca, fundator pierwszej iluminowanej Apokalipsy krzyżackiej (Stuttgart, Landesbibliothek, HB XIII 11, fol. 97r–172v), pełnił w latach 1314–1331 funkcję komtura.

¹³ Mateusz MARSZAŁKOWSKI, Toruński rękopis Statutów zakonu krzyżackiego. Praca magisterska napisana pod kierunkiem Moniki JAKUBEK-RACZKOWSKIEJ, Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK [mps], Toruń 2013, (dostęp – Sekcja Rękopisów BUMK i Archiwum Prac Dyplomatycznych UMK), s. 21, 33–36, 61–113, 123.

¹⁴ *Die Statuten des Deutschen Ordens nach den ältesten Handschriften*, Hg. Max PERLBACH, Halle 1890 (dalej cyt.: DIE STATUTEN [1890]), s. XII, s. XXII (rękopis mógł powstać na zlecenie Karola z Trewiru), s. LIX (analiza języka przekładu francuskiego autorstwa Hermanna Suchiera); PÄSLER 2000, s. 132.

¹⁵ MARSZAŁKOWSKI 2013, s. 114–124; KATALOG 2016, s. 20–23, il. 34–35.

¹⁶ Kraków, Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, sygn. Ms 63; BUMK, sygn. Rps 50/IV, 155/IV; KATALOG 2016, s. 208–211, il. 162–163 (Rps 50/IV), s. 396–403, il. 265–268 (Rps 155/IV).

¹⁷ Monika JAKUBEK-RACZKOWSKA, Marta CZYŻAK, *Wokół Biblii Lutera z Brunszwiku. Dekoracje filigranowe grupy kodeksów pruskich z XIV wieku*, [w:] *Imagines Pictae. Studia nad malarstwem gotyckim w Polsce*, red. Marek WALCZAK, Wojciech WALANUS, Kraków 2016, s. 289–302, zwł. s. 298.

Analiza dekoracji holenderskiego (utrechckiego) modlitewnika zawierającego *Getijdenboek* (Godzinki) Geerta Groote – szczególnie inicjału figuralnego H(ere), otwierającego *Getijden der H. Maagd (Horae b. Mariae Virginis)*¹⁸, pozwoliła na przesunięcie datowania kodeksu, zaproponowanego przez Alicję Karłowską-Kamzową, z lat 60. XV wieku do 2. ćwierci XV wieku (il. 4). Wspomniana badaczka przypisywała dzieło warsztatowi wschodniopomorskiemu¹⁹ – najnowsze badania potwierdziły jednak atrybucję modlitewnika warsztatowi utrechckiemu, sugerowaną dotąd przez Ralfa Päslera na podstawie poprzedzającego Godzinki kalendarza diecezji utrechckiej²⁰.

Rewizję dotychczasowych ustaleń przyniosły także badania nad zdobieniami modlitewnika o sygnaturze 85/I (m.in. *Officium beatae Mariae Virginis*), pozyskanego przez bibliotekę w Królewcu w 2. połowie XIX wieku²¹. Alicja Karłowska-Kamzowa przypisała kodeks brugijskiemu warsztatowi kręgu Wilhelma Vrelanta²², jednak szczegółowa analiza dekoracji modlitewnika (i pokrewnego mu brewiarza pozyskanego przez bibliotekę w Królewcu w podobnym okresie): inicjałów kaligraficznych i malowanych gwaszem, a przede wszystkim miniatury na fol. 12v, oddzielającej kalendarz i Godzinki, pozwoliła na uznanie obu rękopisów za dzieła warsztatów florenckich 2. połowy XV wieku²³.

BADANIA NAD OPRAWAMI KODEKSÓW, prowadzone przez dr. Arkadiusza Wagnera, przyniosły w kilku przypadkach atrybucję opraw konkretnym warsztatom średniowiecznej Europy: trzy oprawy powstały w latach 30.–40. XV wie-

¹⁸ BUMK, sygn. Rps 83/I, KATALOG 2016, s. 350–357, il. 238–243, zwł. s. 352.

¹⁹ Alicja KARŁOWSKA-KAMZOWA, *Dekoracje malarskie gotyckich rękopisów iluminowanych ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Studia o Działalności i Zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika”, 4, 1988, s. 139–142, il. s. 140–141, s. 146; „Zapewne Pomorze Wschodnie, około 1460”; TAŻ, *Malarstwo miniaturowe*, [w:] Jerzy DOMASŁOWSKI, Alicja KARŁOWSKA-KAMZOWA, Adam LABUDA, *Malarstwo gotyckie na Pomorzu Wschodnim*, Warszawa–Poznań 1990, s. 216, il. 120: „Pomorze Wschodnie, przełom XV i XVI w.”; TAŻ, *Niederländische Gebetbücher in der Gotischen Kunst Ostpreußens*, [w:] *Masters and Miniatures. Proceedings on the Congress on Medieval Manuscript Illumination in Northern Netherlands* (Utrecht, 10–13 December 1990), red. Koert van der HORST, Johann-Christian KLAMT, Doornspijk 1991, s. 179: połowa XV w.; Iwona BŁASZCZYK, *Geert Groote: Getijdenboek (Godzinki)*, hasło kat. [w:] *Malarstwo gotyckie w Polsce*, 2: *Katalog*, („Dzieje Sztuki Polskiej” 2/3), red. Adam S. LABUDA, Krystyna SECOMSKA, Warszawa 2004, s. 391–392.

²⁰ PÄSLER 2000, s. 193–194 (diecezja Utrecht, połowa XV w.); Monika JAKUBEK-RACZKOWSKA, *Niderlandzki modlitewnik 83 ze zbiorów toruńskich – przyczynek do badań nad warsztatem iluminatorskim w późnym średniowieczu*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo”, 42, 2011, s. 477–512.

²¹ BUMK, sygn. Rps 8/I, Rps 85/I; KATALOG 2016, s. 28–33, il. 39–43 (Rps 8/I), s. 366–373, il. 249–252 (Rps 85/I).

²² KARŁOWSKA-KAMZOWA 1988, s. 125–128, il. s. 126, s. 146–147: „Zapewne warsztat z Brugii, koniec XV w.”; KARŁOWSKA-KAMZOWA 1990, s. 189–190, il. 104.

²³ Por. artykuł Moniki Jakubek-Raczkowskiej w niniejszym tomie.

ku w gdańskim warsztacie *Mistrza Smoka – starszego*²⁴, jedna w 2. dekadzie XVI wieku w królewieckim warsztacie *Mistrza Marii*, jedna – około 1500 r. w krakowskim warsztacie *Mistrza I C*²⁵. Oprawę wspomnianych Godzinek Geerta Groote wykonał wybitny antwepski introligator Jacobus Clercx de Ghele (obecnie Geel w północno-wschodniej Belgii) przed 1543 rokiem; jest to jedyne znane w zbiorach polskich dzieło tego warsztatu²⁶. Z kolei oprawa modlitewnika biskupa chełmińskiego Wikbolda Dobilsteina z 4. ćwierci XIV wieku powstała w warsztacie kolońskiego introligatora pozostającego w kręgu oddziaływania Mistrza Księgi Przysiąg (*Eidbuch-Meister*) w latach 70.–80. XIV wieku. Modlitewnik był własnością biskupa: zawiera utwory związane z Kolonią (np. Hermanna Josepha z Kolonii, premonstratensa w Steinfeld, *Iubileus de Santa Ursula et sociis*, dedykowany patronkom Kolonii: św. Urszuli i jej Towarzyszkom), co sugeruje, że także sam rękopis mógł powstać w Kolonii, gdzie biskup – skonfliktowany z rycerstwem ziemi chełmińskiej i zakonem krzyżackim, zamieszkiwał od 1386 roku do śmierci w 1400 roku²⁷.

Ciekawe efekty przyniosły także badania nad oprawami dwóch zachowanych tomów piętnastowiecznej Biblii (liczącej pierwotnie cztery tomy)²⁸. Zostały one wykonane niecodzienną techniką nadruku na skórze odbitym z klocka drzeworytniczego – nadruk przedstawia „lamparta czającego się na ptaka w otoczeniu bujnej roślinności” (il. 5). Autor badań odnalazł tom Biblii powleczony skórą o identycznym nadruku w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali. Zgodnie z informacją zawartą w kolofonie na fol. 392v, tom powstał w latach 1434–1436 we Fromborku na zlecenie Friedricha Salendorfa, kantora warmińskiej kapituły katedralnej (1417–1448) i kanonika wrocławskiego (zm. 1448)²⁹.

²⁴ BUMK, sygn. Rps 39/III, Rps 41/III, Rps 155/IV; *Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek*, 5, bearb. Otto GÜNTHER, Danzig 1921, tablice I–II, VI (Älterer Drachenbuchbinder); Arkadiusz WAGNER, *Nieznane cymelia introligatorstwa średniowiecznego w Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 44, 2013, s. 177–178; KATALOG 2016, s. 162 (Rps 39/III), s. 172, 175, il. 138 (Rps 41/III), s. 401–402 (Rps 155/IV).

²⁵ BUMK, sygn. Rps 20/II, Rps 177/II; WAGNER 2013, s. 178; KATALOG 2016, s. 85–86, il. 74–75 (Rps 20/II), s. 421 (Rps 177/II).

²⁶ Arkadiusz WAGNER, *Z Królewca do Torunia*, „Cenne, bezcenne, utraczone”, 3 (72), 2012, s. 33; WAGNER 2013, s. 204–209; KATALOG 2016, s. 355–356, il. 241–242.

²⁷ BUMK, sygn. Rps 100; Marta Czyżak, Arkadiusz WAGNER, *Odnaleziony modlitewnik biskupa chełmińskiego Wikbolda Dobilsteina*, „Zapiski Historyczne”, 78, 2013, z. 3, s. 99–116; WAGNER 2013, s. 178–183.

²⁸ BUMK, sygn. Rps 154/IV, 158/IV; zob. WAGNER 2013, s. 189–199; KATALOG 2016, s. 394–395, il. 264.

²⁹ Teresa BORAWSKA, *Katalog der ermländischen Handschriften in der Universitätsbibliothek Uppsala*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, 44, 1988, s. 104; Margarete ANDERSSON-SCHMITT, Monica HEDLUNG, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala: Katalog über die C–Sammlung, 2: Handschriften C 51–200*, Stockholm 1989, C 94a, 94b, s. 122–123.

Przechowywany w bibliotece katedralnej we Fromborku kodeks został zrabowany wraz z niemal całym księgozbiorem przez wojska króla Gustawa Adolfa w 1626 roku³⁰. Odkrycie to zawężyło możliwy obszar poszukiwań warsztatu, w którym powstały oprawy z nadrukiem, do terenu Prus Krzyżackich; z kolei znane analogie w postaci importowanych luksusowych tkanin włoskich o podobnych wzorach, pochodzących z kościoła Mariackiego w Gdańsku (okrycie trumny, ornat), uprawdopodobniły hipotezę o wykonaniu tego rodzaju nietypowej oprawy (lub skóry z nadrukiem, którą powleczone oprawę) w warsztacie gdańskim w 2. ćwierci XV wieku³¹.

BADANIA PROWENIENCYJNE. Analiza not własnościowych, wpisanych na wyklejkach lub pierwszych kartach rękopisów, a także informacji zawartych w kolofonach poszczególnych tekstów, pozwoliła zidentyfikować trzynastu średniowiecznych, prywatnych właścicieli pojedynczych kodeksów³². Byli to przede wszystkim kanonicy pruskich kapituł katedralnych: Andreas Falkenau, scholastyk kapituły pomezańskiej (Rps 41)³³; Jan de Grottkau, Jan Lessen i Nicolaus Kalizer, kanonicy kapituły sambijskiej (Rps 38, Rps 67, Rps 86)³⁴; biskupi sambijscy: Jan Clare (Rps 36)³⁵, Barłomiej de Radam (Rps 63) i Günther von Bünau (Rps 24)³⁶, biskup chełmiński Wikbold Dobilstein (Rps 100)³⁷, ponadto Andreas

³⁰ Teresa BORAWSKA, *Warmińskie księgozbiory historyczne – ich losy i stan obecny*, [w:] *Iubilaeum Warmiae et Bibliothecae. Wybrane zagadnienia dotyczące 550. rocznicy przyłączenia Warmii do Polski i 450. rocznicy istnienia Biblioteki „Hosianum”*, red. Tomasz GARWOLIŃSKI, Olsztyn 2016, s. 50–51.

³¹ WAGNER 2013, s. 196–199.

³² Por. Ralf G. PÄSLER, *Zur Herkunft von Handschriften und alten Druken der ehemaligen Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg. Ernst Kuhnerts Provenienzregister, „BuF”, 3, 1995, s. 39–48; TENŹE, *Deutschsprachige Sachliteratur im Preußenland bis 1500. Untersuchungen zu ihrer Überlieferung*, Köln–Weimar–Wien 2003, s. 61–69; TENŹE, *Die Handschriftensammlungen der Staats- und Universitätsbibliothek, der Stadtbibliothek und des Staatsarchivs Königsberg. Mit einem Exkurs zur mittelalterlichen Bibliotheksgeschichte der Stadt und Anhängen*, [w:] *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*, Hg. Axel E. WALTER, Köln 2004, s. 235–246; Arno MENTZEL-REUTERS, *Arma spiritualia: Bibliotheken, Bücher und Bildung im Deutschen Orden*, Wiesbaden 2003, s. 264–284; KATALOG 2016, s. 454 (Indeks osobowy, rzeczowy i geograficzny, Proweniencja II).*

³³ PÄSLER 1995, s. 45; Mario GLAUERT, *Das Domkapitel von Pomesanien (1284–1527)*, Toruń 2003, s. 401.

³⁴ PÄSLER 1995, s. 46–47; Radosław BISKUP, *Das Domkapitel von Samland (1285–1525)*, Toruń 2007, s. 412–413, 420–422, 462–463; Przemysław NOWAK, Arno MENTZEL-REUTERS, *Das sogenannte Königsberger Fragment*, [w:] *Von Preußenland nach Italien. Beiträge zur kultur- und bildungsgeschichtliche Vernetzung europäischer Regionen*, red. Mark MERSIOWSKY, Arno MENTZEL-REUTERS („Innsbrucker Historische Studien” 30), Innsbruck–Wien–Bozen 2015, s. 41–47, 237–244 (il. 1–8).

³⁵ Zob. Radosław BISKUP, Marta CZYŻAK, *Biskup sambijski Jan Clare z Torunia (1319–1344) i jego księgozbiór*, „Folia Toruniensia”, 12, 2012, s. 25–26.

³⁶ BISKUP 2007, s. 345–346, 405–407.

³⁷ CZYŻAK / WAGNER 2013, s. 99–104, s. 112, il. 1.

Rupert, pleban kościoła NMP w Gdańsku (Rps 39)³⁸, Thomas Bewthau, kanonik kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście (Rps 46)³⁹, Michael Blumenau wikariusz katedry w Królewcu (Rps 9)⁴⁰.

Cztery rękopisy z lat 80.–90. XIV wieku należały do Jana Albrechta, kanonika i dziekana kapituły katedralnej w Królewcu, właściciela ośmiu znanych kodeksów (zm. po 1411 r.)⁴¹, który – zgodnie z notą własnościową umieszczoną zazwyczaj na wyklejce górnej okładziny – przekazał je (darował zapisem testamentowym?) bibliotece katedralnej w Królewcu⁴². Najstarszy z rękopisów, przepisany w 1383 roku, zawiera komentarz św. Bonawentury do Ewangelii św. Jana (Rps 35/III, il. 6), pozostałe to zbiory tekstów, łączące w sobie traktaty kanonistyczne, filozoficzno-moralne i medytacje pasyjne (Rps 31); wierszowaną Biblię *Aurora* autorstwa Piotra Rigi, historie biblijne Piotra Comestora i Piotra Pictaviensis, fragment podręcznika gospodarstwa wiejskiego Piotra de Crescentiis, wpisy dokumentów i liczne wierszyki moralizatorskie (Rps 75); homilie św. Grzegorza Wielkiego i traktaty ascetyczne (Rps 52). Na wyklejkach górnych okładzin dwóch pierwszych wspomnianych rękopisów wrysowano piórkiem wizerunki Chrystusa ukrzyżowanego, na ostatniej karcie ostatniego rękopisu – postać Męża Boleści (*Vir dolorum*). Wydaje się, że są one dziełem jednego artysty – być może był nim właśnie wspomniany Jan Albrecht, skryptor części tekstów w rękopisie 75⁴³. Niezależnie od domniemanego autorstwa, rysunki pozwalają odczytać chrystocentryczny, pasyjny rys pobożności właściciela kodeksów⁴⁴.

³⁸ PÄSLER 1995, s. 45, 47; MENTZEL-REUTERS 2003, s. 172–173, 226; Marcin SUMOWSKI, *Duchowni diecezjalni w średniowiecznym Toruniu. Studium prozopograficzne*, Toruń 2012, s. 114–117; Radosław KRAJNIAK, *Duchowieństwo kapituły katedralnej w Chełmży do 1466 roku. Studium prozopograficzne*, Toruń 2013, s. 108–112.

³⁹ PÄSLER 1995, s. 45, 47; PÄSLER 2000, s. 49–50.

⁴⁰ PÄSLER 1995, s. 47; MENTZEL-REUTERS 2003, s. 282.

⁴¹ PÄSLER 1995, s. 46; PÄSLER 2004, s. 244; MENTZEL-REUTERS 2003, s. 280–281; BISKUP 2007, s. 282, s. 397–398.

⁴² BUMK, sygn. Rps 31/III, 35/III, noty: *Hoc volumen reliquit frater Johannes Albrechtow ecclesie sue Sambiensis*; Rps 52/III, 75/III, noty: *Frater Johannes Albrechtow hoc wolumen allatum reliquit ecclesie sue Sambiensis*; KATALOG 2016, s. 128–129, il. 104, s. 143–144, il. 115, s. 220, 327.

⁴³ Ralf G. PÄSLER, *Ein neuer Textzeuge des „Granum Sinapis“ aus der Königsberger Dombibliothek*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur“, 136, 2007, s. 62, 66–67; Marta CZYŻAK, *Medieval manuscripts as ego-documents on examples of the prayer book of Wikbold Dobilstein and the biblical-moralistic collection of Johann Albrecht in the 4th quarter of the 14th century*, [w:] *Editionswissenschaftliches Kolloquium 2013. Neuere Editionen der sogenannten „Ego-Dokumente“ und andere Projekte in den Editionswissenschaften*, Hg. Helmut FLACHENECKER, Janusz TANDECKI, Krzysztof KOPIŃSKI („Publikacje Niemiecko-Polskiej Grupy Dyskusyjnej do Spraw Edycji Źródeł” 7), Toruń 2015, s. 18–25; KATALOG 2016, s. 219, il. 168.

⁴⁴ Monika JAKUBEK-RACZKOWSKA, *Tu ergo flecte genua tua: sztuka a praktyka religijna świecików w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego do połowy XV wieku*, Pelplin 2013, s. 156–158, il. 12–14.

Wśród właścicieli instytucjonalnych wyróżnia się zakon krzyżacki. Przy najmniej cztery rękopisy powstały w skryptorium przy kancelarii wielkich mistrzów w Malborku⁴⁵, trzy były własnością konwentu krzyżackiego w Królewcu⁴⁶, jeden (włoskie *Speculum iudiciale* Wilhelma Duranda z 1. ćw. XIV w.) – nieokreślonego bliżej konwentu⁴⁷, jeden (Statuty Zakonu z XV w.) – konwentu krzyżackiego w Toruniu. Potwierdza to nota *Thorun* wpisana na wyklejce górnej okładziny kodeksu (zauważona już przez wcześniejszych badaczy, Maxa Perlbacha i Ralfa Päslera⁴⁸) oraz noty kalendarzowe (m.in. o święcie św. Wiktora, patrona kościoła, obchodzonym w Niedzielę Przewodnią)⁴⁹. W kaplicy zamkowej w Toruniu znajdowały się relikwie głowy św. Wiktora⁵⁰. W 2. połowie XVI wieku rękopis znajdował się już w bibliotece zamkowej w Królewcu, w 1946 roku trafił z powrotem do Torunia.

Wśród właścicieli zakonnych (potwierdzonych notami lub sygnaturami) trzeba wskazać klasztor augustianów-eremitów w Patollen w dobrach Groß Waldeck, w dawnym okręgu Preußisch Eylau (obecnie rejon Bagrationowsk, obwód kaliningradzki) – rękopis⁵¹ oraz opactwo cystersów w Pelplinie (rękopisy 12/II i 55/IV)⁵².

Katalog, zawierający opisy siedemdziesięciu dwóch rękopisów Biblioteki UMK, wprowadza w obieg badawczy średniowieczne, w dużej części iluminowane kodeksy o różnorodnej proveniencji – produkty skryptoriów

⁴⁵ BUMK, sygn. Rps 40/IV, Rps 44/III, Rps 64/III, Rps 68/V, Rps 76/V (?); zob. PÄSLER 2003, s. 353–354; KATALOG 2016, s. 164–169, il. 132–134 (Rps 40/IV), s. 181–187, il. 143–145 (Rps 44/III), s. 258–265, il. 187–190 (Rps 64/III), s. 285–287, il. 205–206 (Rps 68/V), s. 328–331, il. 223–227 (Rps 76/V); por. s. 453–454 (Indeks osobowy, rzeczowy i geograficzny, Proveniencja I).

⁴⁶ BUMK, sygn. Rps 50/IV, Rps 54/III, Rps 76/V; por. MENTZEL-REUTERS 2003, s. 270; PÄSLER 2003, s. 354–355; PÄSLER 2004, s. 232–234; Anna K. JĘDRZEJEWSKA, *Gotyckie iluminacje „Catena aurea super Marcum” ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Folia Toruniensia”, 9–10, 2009–2010, s. 7–32; KATALOG 2016, s. 210, 223–225, 331.

⁴⁷ BUMK, sygn. Rps 66/V, fol. 1r (nota: *Speculum fratrum ordinis beate Marie Teutonicorum*); PÄSLER 1995, s. 47; KATALOG 2016, s. 272–277, il. 197–200.

⁴⁸ DIE STATUTEN [1890], s. XXI; PÄSLER 2004, s. 123.

⁴⁹ BUMK, sygn. Rps 78, fol. 1v: *Singulis annis tres pauperes locantur in die purificationis Marie in castro Thorun*; fol. 2v: *Singulis annis celebretur festum sancti Victoris patroni huius ecclesie in dominica Misericordias Domini totum duplex* (DIE STATUTEN [1890], s. 169–170); por. KATALOG 2016, s. 340–343, il. 231–232.

⁵⁰ Waldemar ROZYNKOWSKI, *Omnnes Sancti et Sanctae Dei. Studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego*, Malbork 2006, s. 168–169.

⁵¹ PÄSLER 1995, s. 45; KATALOG 2016, s. 34–41, il. 44–51.

⁵² Por. Marta CZYŻAK, *Rękopisy poklasztorne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Proveniencje*, [w:] *Źródła i materiały do badań nad kasatami klasztorów z obszaru Pomorza Nadwiślańskiego i ziemi chełmińskiej (XIX–XX w.)*, red. Piotr OLIŃSKI, Waldemar ROZYNKOWSKI, Wrocław 2015, s. 159–161, 163–165, il. s. 160; KATALOG 2016, s. 50–57, il. 59–62 (Rps 12/II), s. 226–235, il. 173–176 (Rps 55/IV).

krzyżackich (przynajmniej 25 kodeksów)⁵³, zachodniopomorskich (3 kodeksy)⁵⁴ i klasztornych (6)⁵⁵ oraz średniowieczne importy: francuskie (3)⁵⁶, czeskie (od 2 do 4)⁵⁷, niemieckie (8)⁵⁸, niderlandzkie (6–7)⁵⁹ i włoskie (5)⁶⁰; własność zakonu krzyżackiego i kanoników pruskich kapituł. Połowa opisywanych rękopisów (36) jest obecnie dostępna w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej⁶¹. Bogato ilustrowane opracowanie systematyzuje wyniki badań i wskazuje obszary dalszych naukowych poszukiwań, tak w badaniach nad średniowiecznym piśmiennictwem, jak kulturą intelektualną i artystyczną Prus Krzyżackich (zwłaszcza dekoracjami kodeksów).

---

⁵³ BUMK, sygn. Rps 3/I, zob. KATALOG 2016, s. 12–19; Rps 6/I, zob. TAMŻE, s. 24–27; Rps 20/II, zob. TAMŻE, s. 83–87; Rps 27/II, zob. TAMŻE, s. 106–111; Rps 29/III, zob. TAMŻE, s. 112–115; Rps 31/III, zob. TAMŻE, s. 122–129; Rps 35/III, zob. TAMŻE, s. 140–145; Rps 37/III, zob. TAMŻE, s. 152–155; Rps 39/III, zob. TAMŻE, s. 160–163; Rps 40/IV, zob. TAMŻE, s. 164–169; Rps 41/III, zob. TAMŻE, s. 170–175; Rps 44/III, zob. TAMŻE, s. 180–191; Rps 48/III, zob. TAMŻE, s. 202–207; Rps 50/IV, zob. TAMŻE, s. 208–211; Rps 52/III, zob. TAMŻE, s. 217–221; Rps 54/III, zob. TAMŻE, s. 222–225; Rps 64/III, zob. TAMŻE, s. 258–265; Rps 68/V, zob. TAMŻE, s. 284–287; Rps 75/III, zob. TAMŻE, s. 318–327; Rps 76/V, zob. TAMŻE, s. 328–333; Rps 78/II, zob. TAMŻE, s. 340–343; Rps 144/IV, zob. TAMŻE, s. 386–389; Rps 155/IV, zob. TAMŻE, s. 396–403; Rps 156/III, zob. TAMŻE, s. 404–409; Rps 251 b/V, zob. TAMŻE, s. 422–423.

⁵⁴ BUMK, sygn. Rps 56/III, zob. KATALOG 2016, s. 236–247; Rps 59/III, zob. TAMŻE, s. 248–251; Rps 157/IV, zob. TAMŻE, s. 410–413.

⁵⁵ BUMK, sygn. Rps 12/I (Kolonja?), zob. KATALOG 2016, s. 50–57; Rps 55/IV (Pelplin), zob. TAMŻE, s. 226–235; Rps 69/V (Kolonja), zob. TAMŻE, s. 288–293; Rps 74/III (Żytawa), zob. TAMŻE, s. 306–317; Rps 77/II (skryptorium franciszkańskie, Prusy Krzyżackie), zob. TAMŻE, s. 334–339; Rps 177/II (skryptorium franciszkańskie, Królestwo Polskie), zob. TAMŻE, s. 414–421.

⁵⁶ BUMK, sygn. Rps 5/I, zob. KATALOG 2016, s. 20–23; Rps 32/III, zob. TAMŻE, s. 130–135; Rps 63/III, zob. TAMŻE, s. 252–257.

⁵⁷ BUMK, sygn. Rps 38/III, zob. KATALOG 2016, s. 156–159; Rps 43/III, zob. TAMŻE, s. 176–179; Rps 51/III (?), zob. TAMŻE, s. 212–215; Rps 65/V (?), zob. TAMŻE, s. 266–271.

⁵⁸ BUMK, sygn. Rps 2/I, zob. KATALOG 2016, s. 8–11; Rps 10/I, zob. TAMŻE, s. 42–45; Rps 11/I, zob. TAMŻE, s. 46–49; Rps 13/I, zob. TAMŻE, s. 58–61; Rps 15/II, zob. TAMŻE, s. 76–81; Rps 30/III, zob. TAMŻE, s. 116–121; Rps 36/III, zob. TAMŻE, s. 146–151; Rps 72/V, zob. TAMŻE, s. 298–305.

⁵⁹ BUMK, sygn. Rps 1/I, zob. KATALOG 2016, s. 2–7; Rps 21/II, zob. TAMŻE, s. 88–91; Rps 47/III (?), zob. TAMŻE, s. 196–201; Rps 82/I, zob. TAMŻE, s. 344–349; Rps 83/I, zob. TAMŻE, s. 350–357; Rps 84/I, zob. TAMŻE, s. 358–365; Rps 1153/I, zob. TAMŻE, s. 424–426.

⁶⁰ BUMK, sygn. Rps 8/I (Florencja?), zob. KATALOG 2016, s. 28–33; Rps 45/IV, zob. TAMŻE, s. 188–191; Rps 66/V (Bolonja), zob. TAMŻE, s. 272–277; Rps 67/V (Bolonja), zob. TAMŻE, s. 278–283; Rps 85/I (Florencja?); zob. TAMŻE, s. 366–373.

⁶¹ <http://kpbu.umk.pl/dlibra>; <http://kpbu.umk.pl/dlibra/pubindex?dirids=134>; <http://www.bu.umk.pl/rekopisy-online> (dostęp: 20 XII 2017).

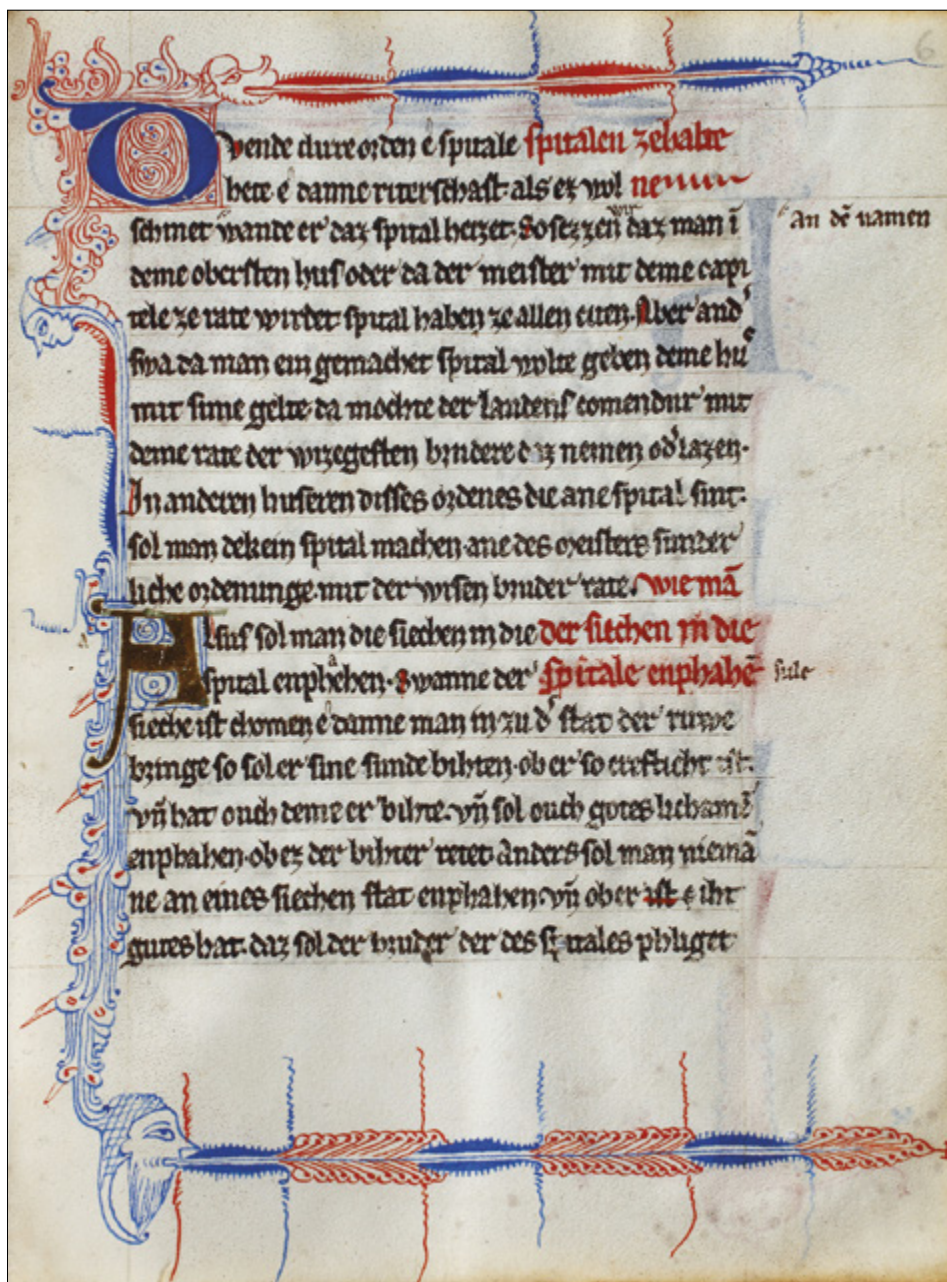
Marta Czyżak

Marta Czyżak

Manuscript Section of the University Library, Nicolaus Copernicus University in Toruń

**Interdisciplinary research
on the Catalogue of Medieval Manuscripts
at the Toruń University Library**

This article summarises the results of research conducted in 2005-2014 by a team of historians and art historians on the collection of 72 medieval manuscripts which can be found in the Toruń University Library. It presents the origin and history of studies (including the work of German researchers in the 1990's). It cites the most important results of recent research concerning the decoration and bindings of the codices (for example establishing the artistic sphere or workshop where the manuscripts were compiled), as well as their origin (for example identifying their private and institutional owners), which were included in the *Catalogue of Medieval Manuscripts at the Toruń University Library*.

Il. 1. Statuty zakonu krzyżackiego, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 5/I, fol. 6r – przykład dekoracji filigranowej. Fot. P. Kurek (BUMK)

Il. 2. *Passional*, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 50/IV, fol. 2v – inicjał N(ycholaus). Fot. M. Jakubek-Raczkowska

Il. 3. Petrus Comestor, *Historia scholastica*, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 155/IV, fol. 9v – inicjał R(everendo). Fot. M. Jakubek-Raczkowska

Il. 4. Geert Groote, *Getijdenboek*, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 83/I, fol. 12r – inicjał H(ere). Fot. P. Kurek (BUMK)

Il. 5. *Biblia latina*, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 154/IV, oprawa (górną okładziną), anonimowy introligator, Gdańsk (?), 2. ćwierć XV w. Fot. P. Kurek (BUMK)

Il. 6. S. Bonaventura OFM, *Commentarius in Evangelium s. Ioannis*, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Rps 35/III, wyklejka górnej okładziny – miniatura *Chrystus Ukrzyżowany*, powyżej nota: *Hoc volumen reliquit frater Johannes Albrechtow ecclesie sue Sambiensis*. Fot. P. Kurek (BUMK)